

TÜRK

2025, Yıl/Year: 13, Sayı/Issue: 40, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 17.01.2025

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 24.03.2025

Sayfa / *Page*: 23-36

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Dilek GÖK

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı

Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

dilek.gok2@ogr.sakarya.edu.tr

AHMET HAŞİM'İN VE ANTONIO MACHADO'NUN ŞİİRLERİNDE ORTAK SEMBOL VE İMGELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Kendi edebiyatları içerisinde öncü isimler arasında yer alan Ahmet Haşım (1884-1933) ve Antonio Machado (1875-1939) benzer bir şiir anlayışı geliştirmişlerdir. Her iki şairin de şiirlerine bakıldığında farklı kavramlardan yola çıktıkları ama aynı şiir anlayışında buluştukları görülmektedir. Modern şiirin önemli isimleri arasında yer alan şairler, bireysel bir duyuşun esas alındığı şiirlerinde sembol ve imgeyi etkili bir biçimde kullanırlar. Ahmet Haşım ve Antonio Machado'nun şiirlerinde doğa, insan ve zaman benzer bir estetik anlayışla ele alınır. Bu doğrultuda, şiirlerindeki ortak unsurlar karşılaştırmalı bir inceleme alanı sunmaktadır. Bu çalışmada da Ahmet Haşım'ın ve Antonio Machado'nun şiirlerindeki ortak sembol ve imgeler karşılaştırmalı edebiyat bilimi çerçevesinde incelenecektir ve bu ortaklığın taşıdığı içerikler etrafında tematik bir inceleme yapılacaktır. Tematik incelemede belirli unsurların farklı eserlerde, dönemlerde veya toplumlarda nasıl işlendiği ve yorumlandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şairlerin şiirlerinde yer alan sembol ve imgeler arasındaki ortaklığın nasıl oluştuğu ve geliştiği çalışmamızın temelini oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Haşım, Antonio Machado, sembol, imge, karşılaştırmalı edebiyat.

AN ANALYSIS ON MUTUAL SYMBOLS AND IMAGES IN THE POEMS OF AHMET HAŞİM AND ANTONIO MACHADO

Abstract

Ahmet Haşım (1884-1933) and Antonio Machado (1875-1939), who are among the pioneering names in their own literature, developed a similar understanding of poetry. When we look at the poems of both poets, it is seen that they set out from different concepts but meet in the same understanding of poetry. The poets, who are among the important names of modern poetry, use symbol and image effectively in their poems based on an individual sensibility. In the poems of Ahmet Haşım and Antonio Machado, nature, human and time are handled with a similar aesthetic understanding. In this respect, the mutual elements in their poems offer an area of comparative analysis. In this study, the mutual symbols and images in Ahmet Haşım's and Antonio Machado's poems will be analysed within the framework of comparative literary science and a thematic analysis will be made around the contents carried by this mutuality. In thematic analysis, it is understood how certain elements are processed and interpreted in different works, periods or societies. In this context, how the mutuality between the symbols and images in the poems of the poets is formed and developed will form the basis of our study.

Keywords: Ahmet Haşım, Antonio Machado, symbol, image, comparative literature.

Giriş

Farklı dil ve kültürler içerisinde verilen edebî eserlerin benzer ve farklı yönleriyle incelenmesini sağlayan karşılaştırmalı edebiyat bilimi “araştırmalarının temelinde edebiyatın bir ‘bütün’ olduğu görüşü” vardır. Goethe’nin “Weltliteratur” kelimesiyle ifade ettiği dünya edebiyatı düşüncesi, farklı milletlerin klasik eserleri etrafında ortak bir edebiyat hazinesi oluşturmak üzerine kurulmuştur (Aytaç 2016: 11-13). Karşılaştırmalı incelemeler farklı dillerde yazılan eserlerin ortak konu, tema ve motifler aracılığıyla ele alınmasına imkân verir. Eserlerdeki benzerliklerin nasıl oluştuğu ve bu benzerliklerin hangi yöntemlerle inceleneceği konusunda karşılaştırmalı edebiyat bilimi yol gösterir.

Karşılaştırmalı edebiyat bağlamında gerçekleştirilen bir çalışma, çeşitli geleneklerden gelen eserlerde tekrar eden temaları ve imgeleri içerir. Dolayısıyla eserler, yazarlar, akımlar, dönemler ve kültürler arasındaki benzerlikleri ortaya çıkarmak, karşılaştırmalı edebiyatın temel meselesi haline gelmiştir. Dünya edebiyatında belirli bir ortaklığın varlığı genel olarak kabul edildiğinde, benzerliklerin nasıl ve neden var olduğu sorusu gündeme gelebilir (Domínguez vd. 2014: 72). Bu bağlamda, farklı kültürlerde yetişen sanatçıların eserlerindeki ortaklıklar ve benzerlikler, karşılaştırmalı bir yöntemle incelenebilir. Karşılaştırmalı bir incelemede, söz konusu ortaklığın ya da benzerliğin nasıl kurulduğu temel mesele haline gelir.

Karşılaştırmalı edebiyat, birçok farklı inceleme biçimini içinde barındıran bir disiplindir. Bunlardan biri de tematik inceleme yoluyla yapılabilecek karşılaştırmadır. George Steiner'a göre

“edebiyat özünde tematiktir” (Akt. Domínguez vd. 2014: 68). Bununla birlikte herhangi bir eserin, kendi coğrafyasından farklı bir edebiyat içerisinde yer alan diğer eserlere yönelik zengin imalar taşıyarak benzer durumları veya deneyimleri çağrıştırmak için birbirine yakın ifadeler içerdiğini görmek mümkündür. Temayı belirlemek edebî eserle kurulan ilişkide temel durumlardan biridir. Her durumda, en kısa yazının bile imge, üslup, olay ve durum gibi tematik unsurları vardır. Tematik birimler konu, mit, ana motif, sembol, imge olarak bilinebilir ve bir eserin tutarlılığını sağlar, ayrıca onu diğer eserlere bağlar. Bu tür birimlerin tanınması her okuma için başat unsurdur. Ancak bunların ortaya çıkışı ve işlevi hakkında daha kesin bir ifade oluşturmaya çalıştığımızda karşılaştırmalı okuma önem kazanır (Domínguez vd. 2014: 68-69).

Modern şiire yeni bir yön kazandıran Ahmet Haşim ile İspanyol şiirinin önemli isimlerinden Antonio Machado, aynı yüzyılda yakın dönemlerde yaşamış isimlerdir. 1880’lerin sonu 1900’lerin başında yaşamış olan iki şair, farklı kültürler ve yaşantılar içerisinde yer almalarına rağmen benzer kaynaklardan beslenerek kendilerine özgü bir duyuşla şiirlerini kaleme almışlardır. Fransız sembolizminin etkisi ve şairlerin kendi hayatından, şahsiyetinden gelen unsurlar şairlerin şiirlerinin temel kaynaklarıdır. Dolayısıyla şiirlerindeki sembol ve imgelerin de bu kaynaklar etrafında şekillendiği söylenebilir. Haşim’in ve Machado’nun şiirleri ayrı ayrı yapılan çalışmalarda sembol ve imge bakımından ele alınmış olsa da karşılaştırmalı biçimde incelenmemiştir. Şairlerin kaleme aldıkları şiirlerin karşılaştırmalı edebiyat bilimi çerçevesinde inceleneceği bu çalışmada, söz konusu şiirlerdeki sembol ve imge üretimi tematik açıdan ele alınmaya çalışılacaktır.

1. Ahenk ve Sezgi Odağında İki Şairin Sembol Dünyası

Sembol kelimesi, Yunanca “bir araya getirmek” anlamını taşıyan *symbolleîn* fiilinden türemiştir. Sembol en genel tanımıyla bir unsurun başka bir unsurla temsil edilmesidir. Sembolik unsurlar genel veya özel, evrensel veya yerel olabilir (Cuddon 2013: 699). “İmge gibi derin, öznel ve yaratıcı bir anlam taşımasa da sembol kullanımının, şiirdeki anlamın taşınmasına, aktarılmasına yardımcı olduğu ve şiirin anlamını zenginleştirip güçlendirdiği, hatta imgelerin oluşturulmasında rol oynadığı bilinmektedir” (Hazer 2013: 1701). İmgenin tasarımı bireysel bir duyuşla oluşturulurken sembolün temsil ettiği anlam toplumsal nitelik taşır. Dolayısıyla “İmge, bir tasarımken, sembol bir timsaldir. Sembolde göstergenin anlamı başka bir göstergeye yükletilerek verilirken, imgede göstergeden daha çok görüntülendirilmek istenen anlam ve anlamlamanın taşınması söz konusudur” (Durmuş 2011: 747).

Bir sanat akımı olarak sembolizm, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Batı şiirine egemen olmuştur. Başta Charles Baudelaire olmak üzere Paul Verlaine, Arthur Rimbaud ve Stéphane Mallarmé bu akımın temsilcileridir. Anlamın kapalı ve muğlak olduğu, akıldan ziyade sezgiyi ön plana çıkaran sembolist şiirde, dilin imkânları ile oluşturulan musiki ve ahenk unsurları öncelenir. “Sembolist şiir ferdiyetçi ve liriktir” (Çetişli 2020: 123). Bu akımda şairin hayat karşısındaki şahsi tavrı ve santimental duyuşu esastır. Bütün bu unsurlar şiirde süregelen yapıyı değiştirmiştir ve bu durum şiirin şekil ve içerik bakımından değişmesine imkân sağlamıştır.

Ahmet Haşim’in ve Antonio Machado’nun etkilendiği sanat akımlarından biri olan sembolizm, poetikalarının temel kavramlarını şekillendirir. 1926 yılında yayınlanan *Piyale*’nin önsözü olan “Şiir

Hakkında Bazı Mülahazalar”¹ yazısında Haşim, poetikasının temelini oluşturan ahenk ve musiki kavramlarını ele alır. Antonio Machado’nun ise 1917 yılında yayınlanan *Páginas Escogidas* (Seçilmiş Sayfalar) eserinin önsözünde vurguladığı sezgi (intuición) kavramı² poetikasının anahtar kelimesi haline gelir. Şairlerin sembolizm ile kurdukları ilişki şiirlerinde anlam bakımından kapalı, çağrışımlara açık bir alanın doğmasına imkân verir. Bu kapalılıkta şairlerin içe dönük mizaçlarının ve hayat hikâyelerinin de etkisi olduğu söylenebilir.

Her iki şairin de hayatında çok sevilen ve erken kaybedilen bir kadın vardır. 1887’de Bağdat’ta doğan ve çocukluğunu orada geçiren Haşim’in bu yıllara dair hatıraları şiirlerine de etki etmiştir. Hasta bir anneyle büyüyen şair, onu küçük yaşta kaybettiğinde kederli ve zor bir hayat sürmeye başlamıştır (Bezirci 1986: 10-11). “Tamamen ferdi dünyasıyla baş başa kal[an] şair, ‘saf şiir’ hülyasıyla sembolizme sarılmıştır” (Çoban 2004: 83). Öte yandan, İspanyol şiiri 98 kuşağının³ önemli isimlerinden Antonio Machado’nun ilk dönem şiirlerinde neo-romantizm ve sembolizm etkileri görülmektedir. 1902 yılında ilk kez Fransa’ya giden Machado, Fransız sembolistlerle tanışır. Bundan hareketle ilk eseri *Soledades*’te (*Yalnızlıklar*) melankolik ton, sezgisel duyuş, rüyalardan ve geceden gelen garip bir ses bulunur (Castro 1999: 55). Şair bu dönemde kaleme aldığı şiirlerinde genellikle kendi iç dünyasıyla meşguldür. Machado’nun sessiz bir iç dünyaya yönelmesinin sebebi ise eşinin erken ölümüdür. Şair, eşinin ölümünden sonra Soria’dan ayrılır. Bu ayrılışı “Soria’da beş yıl kalmış olmam benim gözlerimi Kastilya’nın önüne çevirmeme neden oldu. Orada evlendim, eşim orada öldü, hatırası daima benimle beraberdir.” sözleriyle ifade eder (Aktaran Önalp, 1988: 175-176). Şairin *Soladedas* (*Yalnızlıklar*) eserindeki içe dönük, lirik yapı *Kastilya Kırıları* eserinde dönüşüme uğrar ve sembolist unsurların yanı sıra empresyonist bir etki de şiirlerinde yer almaya başlar.

Haşim’in annesinin ve Machado’nun eşinin erken kaybı, şiirlerinin sembolik arka planının oluşmasına zemin hazırlar. Bu durum her iki şairde de çocukluğa ve gençliğe geri dönüş arzusunu doğurur. Ayrıca Fransız sembolist şiiriyle erken yaşta tanışan şairler bu doğrultuda kendi sembol dünyalarını oluşturmuşlardır. Sembolist şiirin temelinde var olan “kaçış, öte dünya özlemi, sevgili, melâl, karanlık ve mevsimler” (Öksüz, 2017: 140) Haşim’in ve Machado’nun şiirinde de yer alan temalardır. Her iki şair de bu temalar etrafında kendilerine ait bir sembolist şiir anlayışı geliştirirler.

Haşim’in şiir anlayışında görülen “sembolizm, empresyonizm, saf şiir ve -başlangıcı bakımından- modernizm[in] birbiriyle hem tarihsel hem de teorik düzlemde bağlantılı kavramlar” (Öksüz, 2017: 132) olma durumu Machado’nun şiir anlayışında da görülür. Bunun sonucu olarak her ikisi için sembolizmin ortaya koyduğu ortaklık empresyonist anlayışta da kendini gösterir. Ses ve ahenkte görülen örneklerin yanı sıra dış gerçekliğin doğrudan verilmemesi de her iki şairin şiirlerinde ortak bir alan oluşturur. Pablo Carrascosa Miguel tarafından kaleme alınan “El Impresionismo en la Poesía de Antonio Machado” başlıklı makalede şairin “genel olarak yalnız, farklı ışıklarla yıkanmış manzaralar, bazı kentsel notlar, geçici olana dair apaçık kavrayışlar” (1990: 380) etrafında

¹ Bu yazı ilk olarak 1921 yılında Dergâh Mecmuası’nın sekizinci sayısında “Şiirde Mana” başlığıyla yayınlanmıştır.

² Antonio Machado’nun Henri Bergson’dan aldığı dersler, poetikasının temelini oluşturan sezgi kavramının işlenişinde önemli yer tutar. (Pervan 2019: 94)

³ İspanyol Edebiyatında “98 Kuşağı” olarak adlandırılan nesil, ismini 1898’de gerçekleşen İspanya-Amerika Savaşı’ndan alır. Bu adlandırma ilk olarak José Martínez Ruiz’in “generación del 98” başlıklı makalesinde yer alır. Bkz. Laín Entralgo, P. (1945). *La Generación del Noventa y Ocho*. Madrid: Diana, Artes Gráficas.

empresyonist bir şiir anlayışı ortaya koyduğu ifade edilir. Bu unsurlar, her iki şairin şiirlerindeki sembollerin tematik düzlemde ortaklık oluşturmalarını sağlar.

Modern Türk şiirinin öncü isimlerinden Ahmet Haşim şiirinde kendine özgü bir sembolizm yorumu geliştirmiştir. Orhan Okay, “Ahmet Haşim’in Şiirlerinin Sembolizm Açısından Yorumu” başlıklı yazısında Haşim’in şiirinin ve sembolizminin kaynaklarına işaret eder. Bu kaynaklar, şairin hayatı ve şahsiyetinden gelen unsurlar, Türk şiiri geleneği ve Fransız sembolistleridir (2015: 207). “Haşim; tabiata ve eşyaya bakarken izlenimci, tasvir ederken benzetmeci, kendisini ifade ederken ekspresyonist, estetik düşüncede ise sembolisttir denilebilir” (Çoban 2004: 285). Haşim’in şiirinin karakteristik yapısının ve şiirindeki sembolist unsurların oluşmasında belirleyici olan unsurlar farklı yönleriyle izah edilebilir. Şairin çocukluk hatıraları, anne özlemi, kendiyle barışık olmayan yapısı ve dünyaya duyduğu yabancılık hissi şiirlerindeki sembollerin oluşması üzerinde etkilidir. Ayrıca Fransız sembolist şairlerden Verhaeren, Regnier, Mallarme ve Rimbaud’nun şiirlerindeki müphemiyet, akşama ve geceye olan yakınlık, kızılık ve parıltılar da Haşim’in şiirindeki sembolist unsurlara etki etmektedir (Okay 2015: 213-220). Sembolist şairlerin şiirlerinde sıklıkla yer alan akşam, ateş, kızılık, altın ve gümüş gibi unsurlar Haşim’in şiirinde kendine ait bir ses ve duyuşla konumlanır. Bu unsurlar şairin seyrettiği *melûl manzaralar*⁴ etrafında şekillenir ve şiire müphemiyet kazandırır. Orhan Okay, Haşim’in şiirinde rastladığı manzaralara dikkat çeker ve bu manzaraların şairin muhayyilesinde kendine ait bir izlenimle aktarılması “sembolizmle bazı noktalarda birleşen empresyonizm sanatı” ile ilişkilendirilebilir der. Ayrıca resim sanatına ait bir akım olan empresyonizmin sembolistler için de ilham kaynağı olduğunu dile getirir (2015: 219). *Göl Saatleri* ve *Göl Kuşları* şiirlerinde Haşim, empresyonist bir duyuşla belli bir ana odaklanıp o anı aktarmaya ve izlenimlerini yansıtmaya çalışır. Sözgelimi *Göl Saatleri*’nde yer alan *Akşam* şiiri şu şekildedir:

Susar meşâcir-i pür-şâm içinde bülbül-i âb,
Sular semâ-yı hayâlâtı eyler isti’âb;
Döner bu sâhil-i nîliye gölgeden kuşlar
Ağızlarında, güneşten, birer kızıl dürr-i nâb...

(Ahmet Haşim 2017: 124)

Bu dizelerde, akşam vaktinde ağaçlık alan karanlıkla dolduğunda bülbüllerin sesiyle atmosfere eşlik ettiği görülür. Suları gökyüzünün hayaleti kaplamaya başlar ve kuşlar ağızlarında kızıl bir inci taşırlar. Haşim’in şiirlerinde soyutlamaya, garabete ve farklı bir güzellik anlayışına doğru ilerleyen bir yapı vardır. Doğayı ve bireysel duyguları kendi süzgecinden geçirerek sunan şair, kristalize edilmiş bir an var eder. Renklerin ve ışığın etkili kullanımıyla oluşan bu estetik tablo, Haşim’in şiirlerinde benzer biçimde tekrar eden bir unsurdur.

Antonio Machado’nun şiirlerine sembolizm açısından bakıldığında da şairin doğrudan sembolizmle ilişki kurduğu görülür. José María Bermejo “Antonio Machado, Poeta Simbolista” başlıklı makalesinde “zamanının iki akımına -sembolizm, modernizm- damgasını vurmuş, mutlak titizlikle özgün ve bağımsız bir şair” (1975: 1141) olarak nitelendirdiği Machado’nun sembolist bir şair olduğunu kesin bir dille ifade eder. “Antonio Machado için sembolizm bir tekniktir, en yüksek ifade yoğunluğuna erişmenin ve dilin imkânsızlıklarını aşabilen figürü önermenin bir yoludur.

⁴ Ahmet Haşim’in “Gece” şiirinde yer almaktadır.

Sembol, sezgiyi yoğunlaştırmak ve kelimenin çağrışımlarını keşfetmek için bir araçtır” (Gullón 1976: 22). Onun şiirinde sembolizm; Sevilla’da geçen çocukluğundan, aile bağlarından, eşini kaybetmiş olmanın üzüntüsünden, Fransız sembolizminden ve felsefi okumalardan beslenir. Ayrıca “Karamsarlık ve melankoli Machado’nun bütün eserlerinde merkezi bir duygudur” (Bermejo 1975: 1142) ve bu duyuş biçimi şairin sembolizme ulaşmasını sağlayan en önemli etkidir. Genel olarak bakıldığında her iki şairin de şiirlerinde sembolizmin yer almasını sağlayan kaynaklar bir benzerlik oluşturmaktadır.

Farklı kaynaklardan beslenerek kendine ait bir sembol dünyası geliştiren Ahmet Haşim, akşam ve akşamın renklerini *Gece, Yollar, Merdiven* gibi şiirlerinde sıklıkla işler. “Akşam motifi, Verhaeren başta olmak üzere, sembolist şairlerde de [Haşim’in] karşısına çıkacak ve değişmez ana temlerinden biri olacaktır” (Çoban 2004: 84). Fransız sembolistlerinden etkilenen şair, Verhaeren’de olduğu gibi alışılmadık istiarelerle estetize edilmiş tablolar ortaya koyar. Sözgelimi *O* şiirinde:

Nehrin gece, rüyâ ve serâirle boğulmuş,
Ufkunda tahassürler okur gam-zede bir kuş.
Bir giryeli ses -belki kadın, belki de erkek-
Söyler gecenin şi’rine bir aşk, bir âhenk...
(Ahmet Haşim 2017: 98)

Dizeleriyle gece ve ondan doğan izlenimlere belirsiz bir ses eşlik eder. Bu ses bir ahenge sahiptir ve şiire de benzer bir duyuş kazandırır. Sırlara boğulmuş gece, alışılmadık bir istiare örneği oluştururken nehirle birleşerek estetik bir tablo meydana getirir. Şiirin başlığında işaret edilen “O” ise “Dicle’nin üstünde, bir hasta kadın” olan annedir. Bu bağlamda, sembolizmin ve empresyonizmin etkilerinin Haşim’in şiirlerine soyutluk ve müphemiyet kattığı söylenebilir. Sembolizmin ortaya koyduğu ses yoluyla bu kapalılığa ulaşan şair, kendine ait bir şiir anlayışı geliştirir.

Klasik Türk şiirinde birçok yönüyle sevgili ile ilişki kurulan “kamer”, Haşim’in şiirinde anne ve annenin hatırası ile ilişkilidir. Haşim’in şiirlerinde genel olarak “sevgili veya herhangi bir kadın motifinin [de] annesine ait vasıfları taşıması” dikkat çekicidir (Okay, 2015: 208). Türk şiiri geleneğinden etkilenen Haşim “kamer” ile “anne” arasında kurduğu ilişkide *geleneksel sembolizmden* (Abrams vd. 2014: 392) yararlanmaktadır. *Hazan* şiirinde de “kamer” ve “anne” arasında kurulan sembolik ilişki açıkça görülmektedir. “Kamer” şiire kapalı bir anlam zemini kazandırır ve anneye yaşanan bütün mutlu anları temsil eder (Bezirci 1986: 52). Şiirde *kızıl dalgalı bir nûr* olarak yer alan tabiat içindeki kızılık ise Haşim’in çocukluğunda annesiyle Dicle kıyılarında yaşadığı anılarla ilişkilendirilebilir. “Kamer”in sembolik düzlemde “anne”yi temsil etmesi şu dizelerde yer almaktadır:

Ey eski kamer, sen bizi elbette bilirsin!
Annemdi o nûrunda gezen zıll-ı mehâsin,
Bendim o çocuk, bendim o sîmâ-yı tahayyür,
Bir gün ki hazân ufka kızıl dalgalı bir nûr,
Bir kanlı ziyâ haşrediyorken, onu bir yed,
Bir bâd-ı haşîn aldı o rüyâyı müebbed.
(Ahmet Haşim 2017: 104)

Antonio Machado’nun şiirlerine bakıldığında, Ahmet Haşim’in şiiriyle ortak yönler taşıdığı görülmektedir. Şairin 1899’da ve 1902’de Paris’e yaptığı geziler, şiir estetiğinin oluşmasında önemli rol oynar. Onu en çok etkileyen şairler Baudelaire, Valéry, Mallarmé ve Jean Moréas’tır (Caprile

2010: 312). Haşım gibi Fransız sembolist şairlerden etkilenen Machado'nun şiirlerinde “akşam, gece, altın, ateş” gibi sembolist unsurlar öne çıkar. Şairin kullandığı bu unsurlar onun şiirlerinin *kişisel sembolizm* (Abrams vd. 2014: 392) alanını oluşturur. Sözelimi aşağıda yer alan *Vurup Gidiyorum Akşamın Yollarında, Geldi Geliyor Bahar, Güneş Ateşten Bir Küre* başlıklı şiirlerde akşam, altın renkleri, turuncu dağlar, güneş ve ateş gibi ifadeler renk ve doğanın birleşimiyle büyüleyici ve rüya gibi manzaralar oluşturma işlevi görür. Gerçeklik ve hayal arasında yer alan bu ifadeler, öznenin muhayyilesini harekete geçirir ve hem canlılık hissini hem de derin bir melankoliyi aynı anda barındırır:

Vurup gidiyorum akşamın yollarında
düş kurarak. Altın
tepeler, yeşil çamlar,
tozlu meşeler!..⁵

(Machado 1994: 22)

Akşamda berraklık var,
kovanlarından ayrılmış altın renkli anlar;
bilirim ocaklarında çıtırdarken kızıl meşeler,
süpürülmeye soğuk kuzey yelleriyle duygusuz kırlar;
ve rüyadadır turuncu dağlar - Urbion geçilir çalılıklar üzerinden!⁶

(Machado 1994: 76)

Güneş ateşten bir küre
Ay menekşe renkli bir daire⁷
(Machado 2016: 39)

Antonio Machado, “akşam, altın, kızılık” gibi semboller etrafında şekillenen şiirlerini estetize edilmiş bir duyusla ve ses unsurunu önceleyerek kaleme alır. Bu unsurlar şiire bir kapalılık ve muğlaklık kazandırır. Bu unsurlara melankoli de eşlik eder ve Machado şiire özgün, bağımsız bir sembolizm yorumu getirir (Bermejo 1975: 1141). Machado'nun şiirlerinde sezgi ile kurulan anlam derinliği esastır. Sezgiyle şekillenen semboller ayrıca eşinin kaybının getirdiği kederle birleşir ve bunun sonucu olarak Machado'nun şiirinde farklı bir sembol daha meydana gelir:

Şimşekle yarılp
yarı yarıya çürüyen,
nisan yağmurları ve mayıs güneşiyle
birkaç yeşil yaprak veren
bir koca karaağaca

(Machado 1994: 90-91)⁸

Machado'nun bu şiirini inceleyen Castro'ya göre, eşinin hastalığı ilerlediğinde ölüme yakın bir noktada tüm doğa, varlığı sembolik olarak yaşamaya devam etme umuduna dönüşen o ‘eski karaağaç’ tarafından canlandırılır (2005: 543). “Karaağaç” yaşamı ve yeniden doğuş umudunu sembolize eder. “Machado, ilk şiirlerinden öldüğü ana kadar diğer dünyaya ulaşma umudunu yani ahiret inancını asla yitirmez, dahası bu düşünce içerisinde şair mantıkla yetinmez ve sezgisel olana hitap eder” (Castro, 2005: 540). Dolayısıyla yaşam, ölüm ve ölümün ötesi Machado'nun şiirinin temalarını oluşturur ve şairin sezgisel yönü, sembolizme ulaşılmasını sağlar. Machado'nun şiirinde semboller, şairin

⁵ Çeviri Eray Canberk tarafından yapılmıştır.

⁶ Çeviri Vildan Başaran tarafından yapılmıştır.

⁷ Çeviri Tozan Alkan tarafından yapılmıştır.

⁸ Çeviri Adnan Özer tarafından yapılmıştır.

yaşamıyla doğrudan ilişki içerisindedir. “Karaağaç” sembolü de şiirin doğal akışı içerisinde, sezgiyle oluşturulmuş estetik bir alanı temsil eder.

Dünya edebiyatı içerisinde bütünlük oluşturan bir yaklaşımın varlığı düşünüldüğünde akım, dönem ve tematik unsurlar bağlamında ortaklık taşıyan Ahmet Haşim’in ve Antonio Machado’nun poetik görüşlerinde ortaya çıkan benzerliğe şiirlerindeki bazı semboller eşlik eder. Örneğin Haşim “kamer”le anneyi nasıl karşılıyorsa Machado da “karaağaç”la kadını dolayısıyla erken yitirdiği eşini temsil eder. Burada tematik yapı benzer bir yaşantının oluşturduğu duygu etrafında şekillenir. Her iki şairde de sezgiyle belirlenen bu kelimelerin yer aldığı şiirlerde sembolik bir tavır kendini gösterir. Şiirlerini sembolist sanat anlayışıyla kaleme alan iki şairde de benzer kavramlar (akşam, kızılık, ateş) müphem bir atmosferin estetik unsurları olarak kullanılırlar. Her iki şairin şiirlerinde de tabiat gibi başat bir unsurla insan ve onun çeşitli yönlerinin bütünleştiği görülür ve bu durum tematik incelemeye derinlik katar. Bütün bunların sonucu olarak Ahmet Haşim ve Antonio Machado, melâl duygusunda birleşirler.

2. İmgenin İzinde: Doğa Unsurları ve Kozmik Zaman

İmge/imaaj, duyularla algılanan nesnenin zihinde oluşturduğu tasarımdır (Greene vd. 2012: 940). Göstergeler bütününden meydana gelen imge, bireysel bir duygu içerisinde inşa edilir ve farklı yorumlara açık bir çağrışım alanı sunar. Bu çağrışım alanı metni her okurda ve her okuyuşta farklı biçimlerde tamamlama olanağı sağlar. “Anlam çoğalmasına ve geniş çağrışım alanlarının açılabilmesine” (Durmuş 2011: 748-750) imkân sağlayan imge, “insan[ın] doğayla, nesneyle temasını bir ân ve mekân içerisinde ve dilin kendisine sağladığı imkânlar çerçevesinde kurabilmektedir. Bu ilişkide doğa statik bir öge olarak görünürken, ona yönelen özne farkında olarak ya da olmayarak biricik olanı yaşamaktadır” (Daşcıoğlu 2015: 168). Dolayısıyla imge, biricik bir tasarım olarak şiirin temel unsurları arasında yer alır.

Ahmet Haşim ve Antonio Machado’nun şiirlerinde, nesnenin zihinde oluşturduğu tasarımla şekillenen imgenin de benzer bir biçimde kullanıldığı görülür. Her iki şairin şiirlerinde insan-tabiat ve insan-eşya arasında kurulan ilişkilerden hareketle üretilen imgelerin işleniş biçimi dikkat çekmektedir. Doğa unsurları ve kozmik zaman etrafında oluşan bu imgeler, şairlerin bireysel duyularını yansıtacak ve kendi şiirlerini oluşturmaya imkân sağlayacak biçimde kurulmuştur. Sözgelimi Haşim’in *O Belde* şiiri ve Machado’nun *Bir Başka İklim* şiiri “deniz” imgesi bağlamında değerlendirilebilir:

Ne sen,
Ne ben,
Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ,
Ne de âlâm-ı fikre bir mersâ
Olan bu mâi deniz
(...)
Sen ve ben
Ve deniz
Ve bu akşamki lizesiz, sessiz
(Ahmet Haşim 2017: 149-150)
Ey zamanın odaları,
ruhun dehlizleri, çıplak ve kuru,
dedi şair. Aydınlik günler boyu

geçerken gölgeler, sessiz ve duru
 (...)

Bir dünya ölüyor, bir yenisi

doğuyor mu? Ve limanda

pırlanta süslü yeni bir gemi

açık denizlerden kendi yolunu mu açmada?

Yüzebilecek mi yeniden güneş altında

alabora olmuş eski donanma?

Günaha doğmuş bir dünya,

İş-güç ve cinayet dünyası mı bu?

Kurtuluşu hakleden bir dünya mı yoksa,

bir kez daha? Bir kez daha! Son söz Tanrı'da.

Şair, yalnız adam, sustu.

Çünkü cennet havasıyla buz kesmiş

içli kemanı kefenlenmişti.⁹

(Machado 1994: 65-66)

Yukarıdaki şiirlerde görülebileceği gibi doğanın ritimleri ve döngüleri şairlerin sınırları aşmak ve bu ritmi yeniden yaratmak için ulaştıkları bir imajlar bütünüdür. Haşim'in *O Belde* şiirinde *ben+sen+deniz+akşam* formülü özne, tabiat ve zaman etrafında şekillenir (Daşcıoğlu 2015: 172). Machado'nun *Başka Bir İklim* şiiri için de benzer bir biçimde *şair+deniz+dünya* formülü genişleyen mekân içerisinde öznenin konumunu yansıtır. İnsanın iç dünyasını esas alarak geliştirdikleri gerçeklik algıları şiirlerine yansıdığından, Haşim muhayyel bir mekâna, Machado'nun ise gerçek dünyaya dayalı bir şiir anlayışı kurmuştur. Bu farklı yaklaşımlar, onların şiirlerinde hem tabiat ve zaman etrafında gelişen imge ağını hem de gerçekliği nasıl ele aldıklarını belirleyen temel unsurlar olmuştur. Bununla birlikte her ikisinde de hâkim olan zaman geçmiştir. Haşim'in ve Machado'nun şiirlerinde zaman ve mekân birbirini tamamlar niteliktedir.

Haşim ve Machado şiirlerinin ortak imgelerinden biri de sudur. Bu imge havuz, göl, çeşme ve deniz gibi doğal ya da doğal olmayan unsurlardan hareketle üretilir. "Ahmet Haşim'in şiirlerinde su, çoğunlukla havuz, göl ya da deniz biçimlerinde durgundur" (Bahar 2022: 207). Bu durgunluk şairin şiirindeki melâl duygusuyla örtüşmektedir. Machado'nun şiirinde ise deniz imgesi öncelikle sonsuzluğu sembolize eder ancak şiirin derin alanına girildiğinde denizi, yaşamı, hafızayı ve ölümsüzlük rüyasını imlediği görülür (Castro 1999: 65). Machado'nun şiirinde su etrafında gelişen diğer imge ise çeşmedir. Çeşme, hayatı alt üst eden ve hareketsizleştiren bir monotonluk nesnesi olarak zamanın gerçekliğinin dayattığı tesadüfün bir figürasyonudur (Gullón 1976: 12). Bu bağlamda her iki şairin de sudan hareket ederek farklı imgeler oluşturdukları görülmektedir. Örneğin Haşim'in şiirlerinde bu imge hüznün ile bir aradadır:

Bir göl gibi durgun uyuyan rûhuma nurun

Aktıkça, o sâkin suda her lem'a-ı dûrun.

(Ahmet Haşim 2017: 94)

Ağlardı o altın suyun üstünde bir âhenk,

Serperdi o bîkes sese akşam sarı bir renk

Gûyâ ki o gün Dicle'nin üstündeki mâtem,

Âfâka sürükler sarı güller, kırizantem...

(Ahmet Haşim 2017: 111)

⁹ Çeviri Adnan Özer tarafından yapılmıştır.

Machado'nun şiirinde de su imgesinin benzer bir bağlamda kullanıldığı söylenebilir:

Ölmek... düşmek midir
denizden bir damla olup koca deryaya?¹⁰
(Machado 1994: 54)
Bayım, zaten yalnızız biz, kalbim ve deniz¹¹
(Machado 1928: 174)

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü üzere Haşım'ın şiirlerinde su imgesi durgunluğu ve içe dönüşü temsil eden estetik bir tasarımdır. Deniz ve nehir, şairin çocukluğunun geçtiği Dicle kıyılarındaki akşam manzarası içinde konumlanır. Bu manzarada yer alan suyun durgunluğu ise aynı zamanda yalnızlığa, rüya alemine “sessizliğe ya da gizliliğe de işaret edebilir” (Bahar 2022: 210). Haşım'ın şiirlerinde suyun yansıtıcı biçimine hüznün eşlik eder ve bu his diğer unsurlarla bütünleşir. Ahenkli biçimde aktarılan hüznle birlikte su imgesi, onun şiirlerinde müphemiyet barındıran derin bir atmosfer yaratır. Bu atmosferde tabiatın bireysel bir duyuşla ele alınması sayesinde su imgesi, yalnızca doğa unsuru olmaktan çıkıp hüznün estetik bir ögesi haline gelir.

Machado'nun şiirlerinde ise deniz sonsuzluğu ve yaşamı sembolize etmektedir. Haşım'ın şiirinden farklı olarak Machado'nun şiirinde su geniş ve hareketlidir. Yaşama karşıt olarak ölümü imleyen deniz, “hafızadaki en şeffaf görüntüyü aktarır, ölümü hayatın bir teyidi haline getirir” (Castro 2005: 551). Yaşam ve ölüm etrafında şekillenen imge dünyasında, sonsuzluğa ulaşan bir özne bulunmaktadır. Ahmet Haşım'ın ve Antonio Machado'nun şiirlerinde su imgesi, farklı düzlemlerde kurulmalarına karşın şiirlerinin temel imgelerinden biri olması bağlamında bir ortaklık oluşturur. Su imgesi her iki şairde de muhayyileyi yansıtan yeni bir duyuşla işlenmektedir.

Haşım'ın ve Machado'nun şiirlerinde imge dünyasının oluşumuna etki eden diğer unsur zaman mefhumudur. Yılmaz Daşcıoğlu'nun “Zaman Karşısında Üç Şair: Mehmet Âkif, Yahya Kemal, Ahmet Haşım” başlıklı yazısında şairin şiirinde zamanın işlenişi şu şekilde ifade edilmiştir:

“Onun şiirindeki zaman algısı önce çocukluğuna ve hatıralarına sığınmak yani bireysel geçmişi tazelemek ve sonra akşam, gurub, şafak gibi kozmik zamanın ara bölgelerini imajlarının merkezi ögesi yapmak biçiminde ortaya çıkmıştır. Anne imajının çevresinde örülen çocukluk hatıralarının aktarıldığı şiirler, çöl, gece, yıldızlar gibi metafizik çağrışımlara açık imgelerle örülür. Bu şiirler yetişkin Hâşım'ın olumsuz hâlin içerisinde geçmişi bir sığınak olarak ördüğü metinlerdir. Geçmiş, hâli dolduracak kadar genişletilir ki ‘melâli anlamayan’ şimdiki zaman yok edilebilsin. Onun *Göl Saatleri*'ndeki zaman temalı (‘Öğle’, ‘Öğleden Sonra’, ‘Akşam’, ‘Gece’, ‘Gece Yarısı’, ‘Seher’) şiirleri dikkatle incelendiğinde bir aktüel mekâna bağlanmamış olmaları dolayısıyla aslında ‘hiçbir zaman’ ya da ‘her zaman’ diyebileceğimiz bir şekilde kimliksiz bir zaman niteliği taşırlar. Bu içi boşaltılmış zaman algısı Hâşım'ın bütün şiirleri içerisinde karakteristiğini belirleyecek kadar çoğunluğu temsil eden kozmik zaman öğeleriyle birlikte ele alındığında şairin kaçış psikolojisini daha iyi ele verir” (2019: 51-52).

Daşcıoğlu, Haşım'ın şiirinde söz konusu ettiği *kimliksiz zamana* işaret eden örnekler göstermiştir:

Cânân ki gündüzleri gelmez

¹⁰ Bu çeviri Adnan Özer tarafından yapılmıştır.

¹¹ İspanyolca aslından tarafımızca çevrilmiştir.

Akşam görünür havz üzerinde
 (Ahmet Haşim 2017: 82)
 Dönsek mi bu aşkın şafağından?
 Gitsek mi ekalim-i leyâle?
 (Ahmet Haşim 2017: 84)

Örneklerde de görüldüğü gibi Haşim'in şiirlerinde zaman, muğlaklığıyla ön plandadır. Anı yansıtan durumları ve gözlemleri oluşturan *kimliksiz zaman*, öznel bir algı biçimi inşa eder. Böylece zaman, öznenin ruh haline ve duygusal deneyimlerine göre şekillenen, somut bir sınırı olmayan akışkan bir yapıya dönüşür. Machado'nun şiirlerindeki zaman algısı ise poetikasında vurguladığı sezgi kavramıyla ilişkilendirilebilir. Geri dönülemeyen geçmişin ve kaybedilen zamanın temsili Machado'nun şiirlerinin karakteristiğini oluşturur. Şair, geçmiş ve şimdi arasında bir çağrışım alanı oluşturarak geçişken bir zaman ve mekân algısı yaratır. Haşim gibi Machado da "geçmişi ve şimdiki zamanı ayrılmaz bir şekilde karışmış olarak sunar" (Embeita 1975: 721). Şimdiki zamanın deneyiminden uzaklaşan şairler, geçmişin çağrışım alanında, özellikle çocukluk hatıralarıyla ve bu hatıralara ait unsurlarla yeni bir imge dünyası kurarlar. Embeita, Machado'nun zaman unsuru bağlamında incelenebilecek bazı şiirlerine dikkat çekmiştir:

Dünün şairi, bugün üzgün ve fakir
 Yorgun bir filozof
 Bakır paralarım var
 Dünün altını değiştirdi
 (...)
 Ve bugün bakıyorum
 Hafızamın galerilerine
 Şükretmek için
 Dünün hüznü ağıtlarına
 (Machado 1928: 99-100)¹²
 Biraz gölge beyaz duvarda
 Biraz hatıra, taş korkulukta
 Uyuyan çeşmede veya havada
 (...)
 Evet, hatırlıyorum seni, mutlu ve berrak bir öğleden sonra
 Neredeyse bahar vakti
 Çiçeksiz bir öğleden sonra, bana getirdiğin
 Güzel kokusu nanenin
 Ve iyi fesleğenin
 Annemin saksılarında bulunan¹³

(Machado 1928: 17-18)

Geçişken bir zaman düzleminde kaleme alınan şiirlerde çöl, kır, yıldız, çiçek, altın gibi imgelerin kullanımı geçmişe dönme arzusunu ve çocukluk hatıralarını imler. Geçmişe dönerek zamanı genişleten bu algı, imge dünyasının zenginleşmesine imkân sağlar. Her iki şairde de şiirlerinin temelinde var olan hüznün dağılmasını sağlayan kaçış hem geçmişe sığınma arzusuyla ilişkilidir hem de zamanın muğlaklığına dönüktür. Geçmişin oluşturduğu imgeler, geçişken bir düzlemde olması sebebiyle geniş bir çağrışım alanı oluşturmaktadır.

¹² İspanyolca aslından tarafımızca çevrilmiştir.

¹³ İspanyolca aslından tarafımızca çevrilmiştir.

Ahmet Haşim'in ve Antonio Machado'nun şiirleri, doğa unsurları ve kozmik zaman bağlamında oluşan geniş bir imge dünyasına sahiptir. Durağan ve hareketli yapısıyla farklı çağrışım alanları oluşturan ve sudan hareketle doğan imgeler ile kozmik zaman unsurları (akşam, dün, öğleden sonra) etrafında aktarılan, anın genişlemesine imkân sağlayan imgeler bağlamında iki şairin ortak bir zeminde buluştukları görülmektedir.

Su imgesinde yer alan havuz, göl, deniz gibi mekânlar ile akşam, dün, bugün gibi zaman unsurları etrafında şekillenen imgeler, şairlerin şiirlerindeki ortaklığa işaret eder. Tematik düzlemde de imge ağının benzer biçimde bir araya geldiği ve şairlerin kendilerine ait bir tasarımla bu ağı oluşturuldukları görülür. Haşim'in ve Machado'nun şiirlerinde yer alan ortak imgeler, bu şiirlerin karakteristiğini yansıtmaları ve karşılaştırmalı biçimde incelenmesi bakımından önemlidir.

Sonuç

Farklı coğrafyalarda yaşayan ve farklı edebiyatlar içerisinde yer alan Ahmet Haşim ve Antonio Machado, modern şiirin öncüleri arasında yer alan iki isimdir. Benzer kaynaklardan beslendikleri anlaşılan şairlerin şiirlerinde ortak sembol ve imgeler bulunur. Haşim'in ve Machado'nun poetik görüşleri de aralarındaki benzerliği destekler niteliktedir.

Fransız sembolist şairlerden etkilenen Haşim ve Machado, sembolist şiirde söz konusu edilen anlamda kapalılık, sezgisel alan, çağrışımlara açık anlatım gibi durumları yeni bir duyuşla şiirlerinde işlemişlerdir. Sembolist şairlerin sıklıkla kullandığı akşam, kıvrılık, sonbahar gibi unsurlar şairlerin şiirlerinde de benzer bir biçimde işlenir. Atmosferin kapalı bir anlatımla verildiği şiirlerde tematik unsurlar, şairlerin yaşamlarına ait anılarla birlikte aktarılır ve bir ortaklık oluşturur. Çocuk yaşta annesini kaybeden Haşim ve hastalık sebebiyle eşini kaybeden Machado'nun şiirlerinde, geçmiş ve hatıra önemli yer tutar. Melâl duygusundan hareket eden şairler “kamer” ve “karaağaç” ile benzer bir çağrışım alanı oluşturan semboller kullanırlar.

Şairlerin bireysel tasarımlarını ortaya koyan imgeler, her iki şairde de doğa ve kozmik zaman unsurları bağlamında incelenebilir. Su ve suya bağlı kelimeler etrafında gelişen doğanın ritmi, kozmik zaman unsurları ve çöl, kır, yıldız, çiçek gibi imgeler eşliğinde kaleme alınan şiirler; öznel bir duyuşun oluşturduğu tematik yapıyı meydana getirir. Şairlerin ilham kaynaklarını oluşturan tabiat, imgelem dünyasının da oluşmasını sağlar. Haşim'in ve Machado'nun şiirlerinde “su” imgesi, birçok ortak özelliği içinde barındırması bakımından önemlidir. “Su” imgesi bireysel bir çağrışım alanı oluşturur ve durgunluğuyla, hareketliliğiyle, yaşam ve ölüme dair şekillenen hatıralarla şiirde konumlanır. Kozmik zamanın oluşturduğu imgeler ise geçişken olması sebebiyle şiirdeki müphemiyeti beslemekte ve geçmiş zamanın hatıraları içerisinde oluşmaktadır. Şiirde musiki ve ahengi önceleyen Ahmet Haşim ve sezgiyi öne çıkaran Antonio Machado, kullandıkları sembol ve imgelerle benzer bir şiir anlayışı ortaya koymuşlardır.

Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, bireysel duyuşun evrensel yapıya nasıl ulaştığı Ahmet Haşim ve Antonio Machado'nun şiirlerindeki ortaklıkla izah edilebilir. Doğayı ve zamanı merkeze alan iki sembolist şairin tema bağlamında ortaklık göstermeleri dünya edebiyatına daha bütüncül bakılmasına imkân sağlar. Yapılan karşılaştırmalı okuma farklı coğrafya ve kültürlerde yetişmiş iki şairin şiirlerinde benzer ve ortak duyguların yer aldığını gösterir. Bu bağlamda şairlerin kaleme aldıkları şiirlerin yalnızca kendi edebiyatları içerisinde değil, küresel bir perspektifle incelenmesi de mümkün hale gelir.

Kaynaklar

- Abrams, Meyer Howard & Harpham, Geoffrey Galt (2012). *A Glossary of Literary Terms*. USA: International Edition.
- Aytaç, Gürsel (2016). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ahmet Haşım (2017). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bahar, Eyüp Tugay (2022), “Ahmet Haşım’ın Şiirlerinde Su İmgesi”. *Türkbilimde Arayışlar: Timur Kocaoğlu Armağanı (İkinci Kitap)*. 1107, s. 205-214.
- Bermejo, José María, (1975). “Antonio Machado, Poeta Simbolista”. *Edición Digital A Partir De Cuadernos Hispanoamericanos*, Núm. 304-307. Tomo II, s. 1140-1143.
- Bezirci, Asım (1986). *Ahmet Haşım: Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Seçme Şiirler*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Caprile, Carolina (2010). “Las influencias literarias en la obra de Antonio Machado: El Simbolismo francés, el Modernismo americano y la Generación del '98” *Edición digital a partir de Gramma, año XXI*, núm. 47 (2010), pp. 311-316.
- Carrascosa Miguel, Pablo (1990). “El impresionismo en la poesía de Antonio Machado”. *Actas del Congreso Internacional Conmemorativo del Cincuentenario de la Muerte de Antonio Machado*, Vol. 3, s. 367-386.
- Castro, Armando López (1999). “Antonio Machado: Paisaje Más Allá Del Paisaje”. *Huarte de San Juan. Filología y Didáctica de la Lengua*. (4), s. 55-68.
- Castro, Armando López (2005). “Antonio Machado: Muerte y Supervivencia”. *Servicio de Publicaciones*, s. 539-551.
- Cuddon, John Anthony (2013). *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. ABD: Wiley Blackwell Publication.
- Çetişli, İsmail (2020). *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoban, Ahmet (2004). *Göller ve Çöller Şairi Ahmet Haşım*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Daşcıoğlu, Yılmaz (2019), *Bitmeyen Başlangıçlar*, İstanbul: Şule Yayınları.
- Daşcıoğlu, Yılmaz (2015). “Dilin İçinde Dil, Doğanın İçinde Perde: Şiirde Metafor ve İmge”. *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi Dilin Perdeleri Özel Sayısı*, 767-768, s. 167-173.
- Domínguez, César vd. (2014). *Introducing Comparative Literature: New Trends and Applications*. UK: Routledge.
- Durmuş, Mitat (2011). “İmge-Sembol Kavramlarını Yorumlama Projesi ve Melih Cevdet Anday Şiirinde İmge” *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011*, s. 745-762.
- Embeita, María (1975). “Tiempo y Espacio En La Poesía De Antonio Machado”. *Cuadernos Hispanoamericanos*, Núm. 304-307. Tomo II, s. 716-728.

- Entralgo, Pedro Laín (1945). *La Generación del Noventa y Ocho*. Madrid: Diana, Artes Gráficas.
- Greene, R., Cushman, S., Cavanagh, C., Ramazani, J., & Rouzer, P. (Eds.). (2012). *The Princeton Encyclopedia Of Poetry And Poetics*. New Jersey: Princeton University Press.
- Gullón, Ricardo (1976). Simbolismo en Antonio Machado. *Journal of Spanish Studies: Twentieth Century*, 9-27.
- Hazer, Gülsemin (2013). Munis Faik Ozansoy'un Şiirinde Sembol ve İmge, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, p. 1699-1714.
- Machado, Antonio (1994), *Seçme Şiirler*. Çev. Eray Canberk, Adnan Özer, Vildan Başaran. İstanbul: Yön Yayıncılık.
- Machado, Antonio (1917). *Páginas Escogidas*. Madrid: Casa Editorial Calleja.
- Machado, Antonio (1928). *Poesias Completas*. Madrid: Espasa-Calpe, S A.
- Machado, Antonio (2012). *Granada'ya Doğru*, Çev. Tozan Alkan, İstanbul: Sözcükler Yayınları.
- Okay, M. Orhan (2015). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Önalp, Ertuğrul (1988). *İspanyol Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Onur Yazın-Dil Merkezi.
- Pervan, İsmihan Sümeyra (2019). *Yahya Kemal Beyatlı ve Antonio Machado'nun Medeniyet Hakkındaki Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.